

Summary

Chvankin S. Features of Legal Status of the Third Persons in Civil Procedure of Ukraine. — Article.

The article is devoted to research of features of legal status of the third persons in civil procedure of Ukraine on the modern stage of development of civil judicial law.

Notions of the third persons in civil procedure of Ukraine are defined, their kinds, the features of legal status of the third persons, which declare the independent demands in relation to the subject of an action and third persons which do not declare the independent demands in relation to the subject of an action, are analysed.

Keywords: civil procedure, third persons which declare the independent demands in relation to the subject of an action, third persons which do not declare the independent demands in relation to the subject of an action, judicial personal interest of parties.

УДК 347.91/95.001.11

Н. Ю. Голубєва

ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Принципи будь-якої галузі права, як і всієї системи права, є об'єктивно властиві праву відправні начала, незаперечні вимоги, які ставляться до учасників суспільних відносин із метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів. Іншими словами, це є своєрідна система координат, у рамках якої розвивається право, і одночасно вектор, який визначає напрямок його розвитку.

Кожній галузі права властивий певний комплекс принципів. В основі процесуальної діяльності також лежать відповідні вихідні положення, які виражають найбільш важливі її ознаки та властивості. Такі положення називають принципами цивільного судочинства, що являють собою «зразок», навколо якого повинні будуватися відповідні процесуальні норми.

Актуальність теми зумовлена тим, що принципи цивільного судочинства мають важливе значення, оскільки вони слугують необхідною умовою вдосконалення діяльності судових органів, їх суворе дотримання і реалізація є важливою гарантією захисту прав, свобод та інтересів особи. У принципах цивільного процесу концентруються погляди законодавця на характер і зміст сучасного судочинства з розгляду й вирішенню судами цивільних справ.

У різні часи питання принципів цивільного процесу привертало увагу вчених. Так, до 1991 року найбільш значущими у цій сфері були праці А. Т. Боннер [1], В. М. Семенова [2], В. Ф. Тараненко [3], М. Й. Штефана та Р. Г. Кочер'яц [4], Н. А. Чечиної [5], Т. М. Яблочкова [6].

В сучасний період тема принципів цивільного процесу надзвичайно популярна та розглядається багатьма вченими, наприклад, А. В. Андрушко [7], О. Величко [8], С. О. Волосенко [9], О. В. Гетманцевим [10] та ін. [11]. Цікави-

ми з точки зору нашого дослідження є і праці сучасних російських дослідників [12].

Ціллю цієї статті є аналіз принципів цивільного процесу на сучасному етапі розвитку цивільного процесуального права.

Принципи цивільного процесу є об'єктивними за своїм змістом. Вони визначаються тими соціальними обставинами, які існують в суспільстві.

Принципи цивільного процесу можна визначати з двох позицій. По-перше, як історичні категорії, вироблені протягом тривалого розвитку процесу, як елемент людської культури. По-друге, як ідеї, які закріплені в нормах цивільного процесуального права й мають нормативний характер. З цього погляду принципи цивільного судочинства — *це визначальні ідеї, засади, згідно з якими відбувається регулювання відносин, що виникають у сфері судочинства, і які виражають завдання правосуддя у цивільних справах, характеризують методи їх здійснення*. Вони закріплюють положення, що визначають зміст правосуддя, і виступають критерієм правомірності поведінки учасників правовідносин, що виникають у сфері правосуддя, визначають структуру всіх процесуальних норм, стадій та інститутів та направляють процесуальну діяльність на досягнення цілей та завдань, що поставлені державою перед правосуддям по цивільних справах.

Принципи цивільного процесуального права виражаються як в окремих нормах найбільш загального характеру, так і в цілому ряді процесуальних норм, у які включаються гарантії реалізації на практиці загальних правових приписів.

Принципи цивільного судочинства носять нормативний характер, тобто закріплені в нормах права.

За останні роки при обговоренні та розробці кодифікованих актів традиційні радянські принципи зазнали суттєвих кількісних та якісних змін.

Більшість принципів цивільного судочинства закріплена у Конституції України, а також Законі України «Про судоустрій України» та у ЦПК України. Встановлені названими нормативно-правовими актами принципи є тісно взаємопов'язаними і становлять у сукупності систему, при цьому кожен з принципів відіграє самостійну роль, характеризує цивільне судочинство у цілому, або ж окрему стадію судового процесу.

Традиційно принципи цивільного, господарського, кримінального та цивільного процесів класифікують за джерелами їх нормативного забезпечення: 1) принципи, закріплені в Конституції України; 2) принципи, закріплені у законодавстві про судоустрій та судове провадження.

Також принципи цивільного процесу класифікують залежно від сфери їх поширення:

– загальноправові принципи, що притаманні всім галузям права, наприклад, законність, демократизм;

– міжгалузеві принципи — це принципи цивільного процесуального, господарського процесуального, цивільного процесуального права: а) здійснення правосуддя лише судом; б) незалежність суддів і підкорення їх лише закону;

в) рівність усіх учасників процесу перед законом і судом; г) поєднання колегіального та одноособового складу суду при розгляді справ; д) гласності та інші принципи;

– галузеві принципи — притаманні лише цивільному процесуальному праву (до них зазвичай відносять принципи диспозитивності, процесуальної рівності сторін, однак ці принципи діють також в адміністративному процесі, тому швидше є міжгалузевими принципами).

Оскільки фактично виключно галузевих принципів, що притаманні тільки цивільному процесу нема, принципи диспозитивності, процесуальної рівності сторін та змагальності будуть нами розглядатися в рамках міжгалузевих принципів.

До *загальноправових принципів*, що впливають на цивільний процес, відносяться принципи: верховенства права; гуманізму; законності; справедливості; демократизму.

Одним з основних принципів правової держави є принцип верховенства права. Принцип верховенства права є новим для національної юридичної практики. Закріпивши принцип верховенства права, Конституція України закріпила перехід від пануючої в минулому ідеології «домінування держави» над людиною до нової ідеології «служіння держави» інтересам людини.

Під верховенством права розуміють «верховенство розуму» [13, 115]; «панування права, пріоритетність у суспільстві, насамперед, прав людини» [14, 12]; «кодекс правил, які легітимізовані суспільством і базуються на досягнутому рівні соціальної етики» [15], «сукупність морально-правових цінностей, відповідно до яких мають регулюватися відносини в демократичному суспільстві, вирішуватися питання життєдіяльності людей, розглядатися справи у судах» [16] тощо.

Принцип верховенства права є принципом природного права як сукупності ідеальних, духовних і справедливих понять про право. Справедливість, добро, гуманізм як складові верховенства права є моральними категоріями, елементами суспільної свідомості. Визнання конституційним принципом верховенство права означає, що закони держави, також як і їх застосування, повинні відповідати праву як мірі загальної та рівної для всіх свободи та справедливості. Крім того, в законах має обмежуватись свавілля як фізичних, юридичних осіб, так і держави задля загального добра.

Що стосується реального впровадження принципу верховенства права в судочинство України, треба наголосити, що саме принцип верховенства права надає можливість судді при розгляді конкретної справи застосувати не тільки норми закону, а й визнані та приписані йому верховенством права інтерпретаційні правила. Разом з тим суддя під час здійснення правосуддя повинен підкорятися тільки закону, а вразі його відсутності — виходити з загальних положень та принципів права у випадках, коли відповідно до закону таке допускається.

Суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями

та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Тобто суд не повинен застосовувати положення правового акта, у тому числі закону, якщо його застосування суперечить конституційним принципам права або порушуватиме права та свободи людини і громадянина.

Верховенство права передбачає пріоритет загальновизнаних принципів і норм міжнародного права щодо національного законодавства. Європейський Суд з прав людини орієнтує національні суди на прецедентне законодавство Страсбурга.

Принцип гуманізму полягає в тому, *що суд свою діяльність повинен спрямовувати на здійснення належного захисту прав, свобод та інтересів людини, її особистості*. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Принцип гуманізму втілений і у ст. 1 ЦПК, яка передбачає, що завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Близьким до принципу гуманізму є принцип справедливості. *Справедливість вимагає відповідальності між діями та їх соціальними наслідками. Вважається, що принцип справедливості є визначальним для приватного права та впливає на метод його регулювання*.

Принцип справедливості має особливе значення. Він у найбільшому ступені виражає загальносоціальну сутність права, прагнення до пошуку компромісу між учасниками правових зв'язків, між особою та суспільством, громадянином та державою. Принцип справедливості вимагає, щоб правосуддя здійснювалося на законних і чесних підставах.

Принцип законності — *найважливіший принцип права, що є одним з основних критеріїв визначення якості й ефективності судочинства, зокрема цивільного*.

Принцип законності вимагає неухильного виконання вимог законів та інших нормативно-правових актів усіма суб'єктами цивільно-процесуальних правовідносин. Цей принцип є дуже змістовним, він виступає основою для застосування принципів справедливості, незалежності суддів і підкорення їх тільки законові, гуманізму, законності та обґрунтованості рішення суду тощо.

Законність правосуддя вимагає, щоб не тільки вся діяльність суду була підпорядкована законові, але й усіх суб'єктів процесуальних правовідносин, щоб вони суворо дотримувалися і виконували вимоги всіх інших принципів процесу, які характеризують цивільне судочинство.

Принцип законності визначається, по-перше, тим, що суд у своїй діяльності при вирішенні справ повинен правильно застосовувати норми матеріального права до конкретних правовідносин. По-друге, здійснення правосуддя неможливе без додержання норм процесуального права. Вся діяльність суду підпорядкована чинному цивільному процесуальному законодавству і здій-

снюється у визначеному ним процесуальному порядку. Прийняте судом рішення по справі має бути законним і обґрунтованим. Гарантіями принципу законності є нагляд вищих судів, право осіб, які беруть участь у справі, на оскарження судових рішень і ухвал, дія санкцій захисту і відповідальності.

Втіленням принципу законності є те, що суд вирішує справи на підставі Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» суд безпосередньо застосовує Конституцію у таких випадках: 1) коли із змісту норм Конституції не випливає необхідність додаткової регламентації її положень законом; 2) коли закон, що діяв до прийняття Конституції, або прийнятий після, суперечить їй; 3) коли правовідносини, що розглядаються судом, законом України не врегульовані, а нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою або Радою Міністрів Автономної Республіки Крим, суперечать Конституції; 4) коли укази Президента України, які внаслідок нормативно-правового характеру мають бути застосованими судами при розв'язанні конкретних справ, суперечать Конституції України.

У разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону виходить із конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права).

Принцип демократизму виявляється в тому, *що всі люди є вільні та рівні в своїй гідності та правах*. Всі громадяни рівні перед законом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак (ст. 24 Конституції), а також у рівності прав, свобод і обов'язків іноземців з правами, свободами і обов'язками громадян України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ст. 26 Конституції).

Принципами правосуддя є такі принципи: здійснення правосуддя виключно судами; незалежності суддів і підкорення їх лише закону; здійснення правосуддя на засадах поваги до честі і гідності, рівності перед законом і судом; здійснення судочинства державною мовою; гласності та відкритості судового розгляду; змагальності; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду; обов'язковість судових рішень. До міжгалузевих принципів належить також принцип диспозитивності; процесуальної рівності сторін.

Здійснення правосуддя виключно судами. Відповідно до ст. 124 Конституції, ст. ст. 15, 107 ЦПК і ст. 5 Закону «Про судоустрій України» правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі та суспільстві. Всі суспільні відносини, врегульовані нормами права, у разі виникнення спору можуть бути предметом судового розгляду.

Принцип незалежності суддів і підкорення їх лише закону. У відповідності

до ст. 14 Закону України «Про судоустрій України» судді при здійсненні правосуддя незалежні від будь-якого впливу, нікому не підзвітні і підкоряються лише закону. Органи та посадові особи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, громадяни та їх об'єднання, а також юридичні особи зобов'язані поважати незалежність суддів і не посягати на неї. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою завдати шкоди їх авторитету чи вплинути на неупередженість суду забороняються і тягнуть кримінальну відповідальність.

Суддям забезпечується свобода неупередженого вирішення судових справ відповідно до їх внутрішнього переконання, яке ґрунтується на вимогах закону.

Рівність усіх учасників цивільного процесу перед законом і судом.

Рівність всіх учасників перед законом і судом закріплена п. 2 ч. 3 ст. 129 Конституції України. Відповідно до ст. 24 Конституції України не може бути привілеїв чи обмежень прав учасників цивільного процесу за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Принцип рівноправності означає, що *дія законів однаковою мірою обов'язкова для всіх осіб і водночас всі особи мають рівні процесуальні можливості для здійснення і захисту своїх прав, інтересів та свобод*. Цей принцип закріплений у Загальній декларації прав людини, міжнародних пактах з прав людини і в конституційних законах більшості країн світу. Права людини належать їй від народження, є невідчужуваними, а тому немає людей із більшим чи меншим обсягом прав — всі від природи наділені одними і тими самими правами.

До складу принципу рівноправності входять принципи: 1) рівності усіх учасників процесу (зокрема, цивільного) перед законом і судом; 2) змагальності сторін.

Принцип рівноправності у цивільному процесі має дві складові — рівність перед законом і рівність перед судом, що підкреслює подвійність відносин, які мають місце у цивільному процесі, а саме — матеріальних відносин, які існують між сторонами цивільного процесу, та процесуальних відносин, які існують між сторонами та судом.

Цей принцип передбачає рівну можливість усіх осіб брати участь у судовому процесі, мати цивільно-процесуальний статус, визначений ЦПК України, здійснювати закріплені процесуальним законом права та обов'язки. Суд зобов'язаний охороняти права учасників цивільного процесу, роз'яснити сторонам і іншим суб'єктам їх процесуальні права та обов'язки, попереджати про наслідки їх неналежного виконання чи зловживання цими правами.

Близьким до принципу рівності усіх учасників цивільного процесу перед законом і судом є принцип процесуальної рівноправності, який є проявом принципу рівності громадян перед законом і судом

Іноді у процесуальній літературі наголошують, що наявність принципу про-

цесуальної рівноправності сторін і його закріплення в нормах цивільного процесуального права обумовлені не лише проявом загальноправового принципу рівності громадян перед законом і судом при здійсненні правосуддя в цивільних справах, але й самостійністю і рівним становищем суб'єктів у цивільних, сімейних та інших приватноправових правовідносинах, які становлять предмет судової діяльності в цивільному процесі. Однак принцип процесуальної рівноправності сторін становить обов'язкову основу під час розгляду будь-якого цивільного спору в суді. Учасники цивільно-процесуальних правовідносин наділяються рівними можливостями обстоювати правомірність своєї позиції.

Зміст принципу *процесуальної рівноправності* складається з таких елементів:

1. Рівність сторін при зверненні до цивільного суду: позивач подає позов, а відповідач вправі пред'явити заперечення проти позову; позивач порушує справу, а копія позовної заяви надається відповідачеві й т.д.

2. Рівність можливостей захисту прав у суді: позивач може відмовитися від позову, а відповідач — від заперечення проти позову. Відповідач може визнати позов, подати зустрічний позов, сторони можуть укласти мирову угоду. У сторін є рівні права по апеляційному й касаційному оскарженню. Цивільний суд повинен рівною мірою прагнути забезпечити участь у процесі обох сторін.

3. Рівні можливості участі сторін у доказовій діяльності.

За своєю правовою природою принцип процесуальної рівноправності є законодавчо закріпленою гарантією справедливого судового розгляду. Крім того, він є одним із виявів загальноправового принципу верховенства права: сторони у цивільному процесі знають, якими процесуальними правами наділені як вони, так і їхні процесуальні супротивники.

Гласність і відкритість цивільного процесу. Пункт 7 ст. 129 Конституції України передбачає дію принципу гласності в українському судочинстві, що сприяє демократизації судочинства. Принцип гласності означає, що розгляд в цивільних судах є відкритим, що забезпечує присутність на слуханні справи будь-якої особи, тобто передбачається можливість вільного доступу в зал судового засідання не тільки осіб, що беруть участь у справі, але й всім іншим особам, що виявили бажання бути присутніми при вирішенні спору. З метою висвітлення ходу процесу і його результатів у залі можуть бути присутніми працівники засобів масової інформації.

Відкритий розгляд справ дає можливість особам безпосередньо ознайомитися з роботою суду, а це підвищує його відповідальність за законне і правильне вирішення справ, сприяє зниженню суб'єктивізму суддів і дозволяє всім охочим переконатися в дотриманні встановлених процесуальним законом правових процедур розгляду справи.

Принцип гласності реалізується за допомогою правила, що розгляд справ у цивільних судах проводиться відкрито. Визначення змісту принципу гласності як відкритого розгляду справ у суді не є повним. Гласність означає також відкритість усіх матеріалів справи для осіб, які беруть участь у справі, в їх праві ознайомитися з ними, в обов'язковому їх інформуванні про час і місце судового засідання і про виконання окремих процесуальних дій

Принцип гласності реалізується у наданому законодавцем праві кожній особі ознайомитися в установленому законодавством порядку із судовими рішеннями у будь-якій розглянутій у відкритому судовому засіданні справі, які набрали законної сили.

Фактичні і юридичні передумови для реального забезпечення гласності судового процесу в суді створюються таким положенням: присутні в залі засідання мають право робити письмові замітки, вести стенограму й звукозапис. Кіно- і фотозйомка, відеозапис, а також трансляція судового засідання по радіо й телебаченню допускаються з дозволу суду, що розглядає справу.

Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, фіксування за допомогою власних записів та портативних аудіотехнічних засобів та розповсюдження у майбутньому відповідної інформації у СМІ є засобом, за допомогою якого не тільки присутні на судовому засіданні особи мають змогу ознайомитися з ходом засідання, тобто принцип гласності передбачає дві форми отримання інформації з зали суду:

а) безпосереднє сприйняття інформації в залі суду і право фіксувати її різними засобами;

б) сприйняття інформації про судовий процес за допомогою ЗМІ.

Думаємо, можна говорити і про третю форму — отримання можливості ознайомитися із судовим рішенням за допомогою офіційного реєстру судових рішень в мережі Інтернет. Це стало можливим з прийняттям Закону України «Про доступ до судових рішень», на виконання якого був прийнятий Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 2006 року № 740 (частково цю функцію здійснюють також інформаційні системи, наприклад, Ліга-Інформ).

Таким чином, гласність судового розгляду полягає також у праві публікувати звіти і повідомлення про судові процеси в пресі, інформувати про них по радіо, телебаченню, в кіно та з використанням інших засобів масової інформації.

На жаль, не завжди у ЗМІ знаходять відгук дійсно важливі справи з точки зору захисту прав людини. Здебільшого журналістів (напевне, і їх читачів та глядачів, що пояснюється низькою правовою культурою населення) цікавлять справи із відомими людьми чи інші судові процеси, що викликали найбільший суспільний інтерес. Інтерес преси до таких судових справ визначається або реальною суспільною значимістю процесу, або високим статусом або широкою популярністю персонажів, що беруть участь у ньому, або різними скандальними подробицями самих процесів. По-друге, це справи тісно пов'язані з політикою. Зв'язок судочинства з політикою — улюблена тема для журналістів. Нарешті, по-третє, деякі газети багаторазово звертаються до тих самих судових процесів, коли в них у ролі однієї зі сторін фігурував «свій» ЗМІ або журналіст — співробітник редакції, особливо, якщо вони виступали в ролі сторони, що захищається.

Становлення й ефективне функціонування вільної преси й незалежного пра-

восуддя в значній мірі залежать від погодженої взаємодії цих двох інститутів держави й суспільства: суду як самостійного органу влади й преси як впливового суспільного механізму. Загальновідомо, що суд — гарант законності й справедливості, незамінний орган захисту прав і свобод громадян, покликаний забезпечувати верховенство права, стабільність і правопорядок у суспільстві. Відомо також, що преса, сприяючи реалізації одного з кардинальних прав громадян — права на інформацію, що забезпечує інші права й свободи, служить виразником суспільних інтересів, каналом формування суспільної думки й інструментом цивільного контролю за державою й владою (зокрема, судовою).

Змагальність сторін. За своєю сутністю цивільний процес є змаганням осіб у доведенні перед судом своєї позиції (наявності порушеного права, що потребує захисту, або його відсутності). Суть змагальності у тому, що кожна з сторін пред'являє свої докази — позивач в обґрунтування своїх вимог, відповідач — в обґрунтування заперечень про них чи визнання вимог, а суд аналізує їх та робить свої висновки.

В силу дії принципу змагальності сторони, інші особи, що беруть участь у справі, якщо вони прагнуть до найсприятливішого рішення для себе чи осіб у захист прав яких пред'явлений позов, зобов'язані повідомити всі суттєві для справи юридичні факти, пред'явити докази, здійснити інші процесуальні дії, що мають переконати суд у правоті цієї сторони.

Реалізація принципу змагальності передбачає суттєву зміну ролі суду в процесі доказування у цивільній справі. Змагальність припускає покладання тягара доведення на самі сторони й зняття за загальним правилом з цивільного суду обов'язку зі збору доказів.

Суд, зберігаючи незалежність, об'єктивність та неупередженість, здійснює керівництво процесом, роз'яснює особам, що беруть участь у справі, їх права та обов'язки, попереджує про наслідки вчинення чи невчинення процесуальних дій, надає допомогу особам, що беруть участь у справі, в реалізації їхніх прав, створює умови для всебічного та повного дослідження доказів, встановлення фактичних обставин та правильного застосування законодавства.

Цей принцип передбачає реальне покладення обов'язку з доказування обставин, що мають значення для справи. А у випадку невиконання цього обов'язку чи у випадку неактивності у процесі, сторона може зазнати негативні наслідки у вигляді несприятливого для неї рішення.

Сам суд в силу принципу змагальності не повинен збирати докази, але він має піклуватися про належне з'ясування обставин справи. Виключення активної діяльності суду з процесу спонукає сторони до активної процесуальної поведінки, що слугує справедливому, своєчасному та неупередженому вирішенню цивільних справ. Саме на сторони покладається відповідальність за повноту фактичного матеріалу, цим досягається мета держави якнайменше втручатися у сферу інтересів громадян та надається їм широке коло можливостей захищати свої права та інтереси.

Змагальність у цивільному судочинстві полягає в такому: 1) дії цивільного суду залежать від вимог позивача й заперечень відповідача, цивільний суд

вирішує справу в обсязі заявлених сторонами вимог; 2) можливість вільного використання сторонами засобів доказування; 3) можливість для сторін брати участь у розгляді справи особисто або через представника; 4) кожна сторона самостійно доводить факти, що лежать в обґрунтуванні її вимог і заперечень.

Умовою реалізації принципу змагальності виступає процесуальна рівність сторін, оскільки змагатися у відстоюванні своїх прав та інтересів сторони можуть лише в однакових правових умовах. І навпаки, принцип процесуальної рівноправності сторін забезпечується змагальною формою судочинства, яка надає їм можливість в рівній мірі «змагатися» перед судом.

Забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень суду. Судочинство не може існувати без визначених шляхів виправлення помилок, наприклад, судами вищих інстанцій. Тому особам, які беруть участь у справі, а також особам, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, забезпечується право на апеляційне та касаційне оскарження рішень суду у випадках та порядку, встановлених ЦПК України.

Обов'язковість судових рішень. Постанови та ухвали суду в цивільних справах, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання на всій території України. Обов'язковість судових рішень, що набрали законної сили, надає їм властивості закону у справі, в якій вони ухвалені, тому вони є обов'язковими для виконання на території України усіма фізичними і юридичними особами.

Принцип диспозитивності (від лат. *dispono* — розпоряджаюся) є одним з основних демократичних принципів процесу, який передбачає можливість розпоряджатися процесуальними засобами захисту, як втілення свободи прав особистості, гарантованої Конституцією України.

Право громадян на звернення до суду за захистом і на судовий захист закріплене в ст. ст. 35, 55, 56 Конституції України. Цей вагомий принцип судового процесу знайшов відображення не лише в Конституції України (п. 4 ч. 3 ст. 129), а й з часом зайняв належне місце у положеннях нових процесуальних законів.

Принцип диспозитивності — це принцип у відповідності до якого, зацікавлені особи, які беруть участь у справі, мають можливість вільно здійснювати свої права (матеріальні і процесуальні), розпоряджатися ними, виконуючи процесуальні дії, спрямовані на порушення, розвиток і припинення справи в суді, а також використовувати інші процесуальні засоби з метою захисту суб'єктивних майнових і особистих немайнових прав і охоронюваних законом інтересів, державних і громадських інтересів.

Тобто розгляд цивільного спору в порядку цивільного судочинства виникає, як правило, з ініціативи зацікавлених осіб і суд вирішує тільки ті вимоги, за суттю спору, про вирішення яких заявляють сторони, і суд не може вийти за межі цих вимог. Дії цивільного суду залежать від вимог позивача і заперечень відповідача, цивільний суд вирішує справу в обсязі заявлених сторонами вимог. Суд може вийти за межі позовних вимог тільки в разі, якщо це необхідно для повного захисту прав, свобод та інтересів сторін.

Диспозитивний характер мають права сторін, передбачені ЦПК. Позивач може протягом усього часу розгляду справи по суті змінити підставу чи предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог або відмовитися від позову. Відповідач має право визнати позов повністю чи частково. Сторони можуть закінчити справу мировою угодою в будь-якій стадії процесу.

Література

1. Боннер А. Т. Принцип диспозитивности советского гражданского процессуального права / А. Т. Боннер. — М., 1987.
2. Семенов В. М. Конституционные принципы гражданского судопроизводства / В. М. Семенов. — М., 1982.
3. Тарапенко В. Ф. Принципы диспозитивности и состязательности в советском гражданском процессе / В. Ф. Тарапенко. — М., 1990.
4. Штефан М. Й. Конституційні основи правосуддя в СРСР / М. Й. Штефан, Р. Г. Кочер'яни. — К., 1982.
5. Чечина Н. А. Основные направления развития науки советского гражданского процессуального права / Н. А. Чечина. — Л., 1987.
6. Яблочков Т. М. К учению об основных принципах гражданского процесса // Сборник статей по гражданскому и торговому праву: памяти профессора Г. Ф. Шершеневича / редкол.: Е. А. Суханов [и др.]. — М., 2005. — С. 374–425.
7. Андрушко А. В. Принцип диспозитивності цивільного процесуального права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А. В. Андрушко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2002. — 17 с.; Андрушко А. В. Зміст принципу диспозитивності цивільного процесуального права України // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — К., 2001. — Вип. 43. — С. 51–58.
8. Величко О. Правова природа принципів рівності та рівноправності в цивільному процесі // Юридичний журнал. 2004. № 3 (21). С. 118–122.
9. Волосенко С. О. Принцип змагальності у поєднанні з ЦПК // Часопис Київського університету права. — 2007. — № 1. — С. 132–136.
10. Гетманцев О. В. Співвідношення аксіом і принципів в цивільному процесі України // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. 2003. Вип. 200. С. 60–65.
11. Головатий С. П. Верховенство права: ідея, доктрина, принцип: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / С. П. Головатий; Ін-т законодавства Верховної Ради України. — К., 2008. — 44 с.; Городовенко В. Значення принципу верховенства права при здійсненні правосуддя // Юридична Україна. — 2005. — № 12. — С. 4–9; Немировська О. В. Історичний розвиток принципу змагальності сторін у цивільному процесі // Судова апеляція. 2006. № 2(3). С. 81–88.
12. Черноморец А. Е. Диспозитивность, состязательность и равноправие сторон в гражданском судопроизводстве — принципы права, а не декларации // Российский судья. — 2001. — № 11. — С. 27–31.
13. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції / С. Шевчук. — К.: Укр. центр правничих студій, 2001.
14. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П. М. Рабінович. — Х.: Право, 1997.
15. Заєць А. П. Принцип верховенства права (теоретично-методологічне обґрунтування) // Вісник Академії правових наук України. — 1998. — № 1. — С. 3.
16. Ткачук П. Застосування принципу верховенства права судами конституційної та загальної юрисдикції // Вісник Конституційного Суду України. — 2005. — № 5. — С. 94–101.

Анотація

Голубева Н. Ю. Поняття та система принципів цивільного процесуального права. — Стаття. Стаття присвячена дослідженню принципів цивільного процесу на сучасному етапі розвитку цивільного процесуального права.

Визначені класифікаційні критерії для побудування логічної системи принципів цивільного

процесу, зміст відповідних принципів, досліджуються правові засоби закріплення принципів цивільного процесу.

Ключові слова: принципи цивільного процесуального права, верховенство права, диспозитивність, гласність, процесуальна рівноправність, законність.

Анотація

Голубева Н. Ю. Понятие и система принципов гражданского процессуального права. — Статья.

Статья посвящена исследованию принципов гражданского процесса на современном этапе развития гражданского процессуального права.

Определены классификационные критерии для построения логической системы принципов гражданского процесса, определено содержание соответствующих принципов, исследуются правовые средства закреплени принципов гражданского процесса.

Ключевые слова: принципы гражданского процессуального права, верховенство права, диспозитивность, гласность, процессуальное равноправие, законность.

Summary

Golubeva N. The Concept and System of Principles of Civil Procedure Law. — Article.

The article is devoted to research of principles of civil procedure on the modern stage of development of civil judicial law.

Classification criteria for construction of the logical system of principles of civil procedure are definite, maintenance of the proper principles is definite, the legal tools of fixing of principles of civil procedure are explored.

Keywords: principles of civil judicial law, supremacy of right, permissive, publicity, judicial equality of rights, legality.